

HACI BEKTAŞ DERGÂHINDAN HİMMET UMAN VE MAHLAS ALAN ÂŞIKLARDA HACI BEKTAŞ SEVGİSİ*

Hacı Bektaş Love in Folk Poets Who Hope for Himmet and Receive Pseudonym
From Hacı Bektaş Dergâh

Mehmet YARDIMCI**

Öz

Bu makale, Hacı Bektaş Dergâhına hem tarikat hem marifetle bağlı Âşık ve Zakirlerin dilinde Hacı Bektaş anlatımını konu edindi. Hacı Bektaş Veli, Horasan'da doğup büyümüş, Horasan marifetini ikmal edip Türkistan marifetini de Hoca Ahmet Yesevi'den almıştır. Hoca Ahmet Yesevi işareti ve desturuyla Horasan, Azerbaycan, Irak, Suriye yoluyla Rum Diyarına ulaşmıştır. Rum Diyarında faaliyet yürüten Erenlerle karşılaşmış, onlara Türkistan, Horasan, Azerbaycan marifetini anlatarak marifet görgülerini güncellemiştir. Hacı Bektaş Veli, Rum diyarına ulaştığında önce Haçlı Seferleri ardından da Moğol saldırılarıyla büyük bir yıkım ve çöküntü vardı. Ardından yaşanan Babai Hareketiyle dağılan topluluklar bulunmaktaydı. Marifet topluluklarının hemen tamamını bu dağılıklık, çöküntü ve belirsizlikten çıkarıp yeniden yapılanmalarına yardımcı olmuştu. Faaliyet yürüttüğü alanın genişliğine ve toplulukların da büyüklüğüne rağmen ömrünün sonuna kadar tekke, zaviye ve dergâhları bağlı şeyh ve talip topluluklarıyla birlikte belirli düzene koymuştu. Rum diyarından başlamak üzere Azerbaycan, Irak, Suriye, Akdeniz, Balkan, Kafkas ve Doğu Avrupa mntukalarına halifeler gönderdi. Gönderdiği halifeler ile ya yeni dergâhlar kurdu ya da var olan tekke, zaviye ve dergâhları canlandırdı. Halifelerinin aile ve bağlı talip topluluklarıyla gitmesi, gittikleri yerlerde tarım, hayvancılık, ticaret ve üretimin canlanmasını da sağlamıştı. Böylece sosyal, kültürel, iktisadi ve dini şenlenme ve hareketlilik sağlanmasına katkı sunmuştu. Sonuç olarak Hacı Bektaş Veli, etkilediği coğrafya ve şahıs kadrosu dikkate alındığında temas ettiği çevre tarafından dile getirildi ve hakkında birçok Âşık tarafından deyiş, nefes ve kelamın konusu kılındı. Türkistan, Horasan, Azerbaycan marifetiyle Rum, Irak, Suriye ve Balkan marifetini güncellemesi de marifet yolcuları tarafından marifet kapısından kendisine yönelik deyiş, nefes ve kelam söylenmesini sağladı. Hacı Bektaş Veli ve Dergâhından himmet umanlar ister yol ister bel evladı olsun, dergâhın bağlılarınca Hacı Bektaş Veli hakkında birçok deyiş ve nefeste ismini andılar.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş Veli, Mahlas, Deyiş, Nefes.

Abstract

This article focuses on the narration of Hacı Bektaş in the language of *âşık* (folk poet) and *zâkirs* (who commits the memory) who are connected to Hacı Bektaş *Dergâh* (dervish lodge) with both sect and skill. Hacı Bektaş Veli was born and raised in Khorasan, received Khorasan skill and Turkistan skill from Hodja Ahmad al-Yasawî. Ahmad al-Yasawî reached Anatolia (it was called the Greek land at that time) via Khorasan, Azerbaijan, Iraq and Syria with his sign and motto. He met the saints (eren) who were active in Anatolia, explained the skills of Turkistan, Khorasan and Azerbaijan to them and updated his manners.

When Hacı Bektaş Veli arrived Anatolia, there was a great destruction and depression in Anatolia, first due to the Crusades and then the Mongol attacks. There were communities that broke up with

* Geliş Tarihi: 10.11.2020, Kabul Tarihi: 11.01.2021. DOI: 10.34189/hbv.98.004

** Emekli Dr. Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, İzmir/Türkiye, zileli.yardimci@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6097-7732>

the Babai rebellion that followed these wars. Hacı Bektaş Veli helped almost all of the marifet (dexterous) communities to rebuild themselves by removing this mess, depression and uncertainty. Despite the large area of activity and the size of the communities, he had arranged the *tekke*, *zāwiya* and *dergāhs* (three of them are a kind of dervish lodge) together with the sheikhs and *talip* (aspirant) communities who were tied to the order until the end of his life. Starting from the Anatolia, he sent caliphs to Azerbaijan, Iraq, Syria, the Mediterranean, the Balkans, the Caucasus and Eastern Europe. With the caliphs he sent, he either established new *dergāhs* or revived existing *tekkes*, *zāwiyas* (kind of dervish lodges) and *dergāhs*. As the caliphs went with their families and their affiliated aspirants; agriculture, livestock, trade and production began to flourish where they went. Thus, Hacı Bektaş Veli contributed to social, cultural, economic and religious entertainment and mobility.

As a result, Hacı Bektaş Veli, considering the geography and personalities he influenced, was expressed by the circles he came into contact with and many poets wrote *deyiş* (kind of folk poem), *nefes* (kind of folk poem) and *kelam* (euphemism) about him. People who hoped for himmet (favour) from Hacı Bektaş Veli and his *dergāh* (dervish lodge), whether they are the dedicated person (*yol oğul*) or the ordinary one (*bel oğul*), remembered his name in many *deyiş* and *nefes* about him.

Keywords: Hacı Bektaş Veli, Pseudonym, *Deyiş* (Folk Poem), *Nefes* (Alevi-Bektashi poem).

1. Giriş

Bütün ilkel toplulukların edebiyatlarında şiir önce mitolojik kimlikle başlar. Daha sonra dinî kimliğe bürünür. Toplumsal gelişmeyle birlikte dinî konular yerini dinî olmayan konulara bırakır. Başlangıçtaki destani şiirler, dinî şiire dönüşmüş, daha sonra da her konu şiirin alanına girmiştir (Dizdaroğlu, 1969: 14). Türk halk şiirinin geçmişi incelendiğinde XV. yüzyıla kadar Âşık edebiyatının yerini iki geleneğin tuttuğu görülür. Bunlardan biri Şaman kültürünün hâkim olduğu devirlerde ozanların yürüttüğu destan geleneği, diğeri de XII. yüzyılda Ahmet Yesevi ve onun müritleri ile başlayan tekke edebiyatı da denilen dini-mistik halk edebiyatı geleneğidir. Ahmet Yesevî, Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatının Orta Asya'da Yusuf Has Hacib'den sonra ilk kurucusu ve *Divan-ı Hikmet* adlı eseri de bu edebiyatın ilk tarihî belgesidir (Güzel, 2004: 177). Yesevi tarikatında Tanrı'ya ulaşma yolunda kimi zaman şiirler saz eşliğinde söylenmiş, kimi zaman da müritler duydukları heyecanları dinî rakslarla ifade etmişlerdir. Alevilerde semah, Mevlevilerde de sema gösterileri bu geleneğin yansımasıdır.

Asıl adı Mehmet olup Horasan'ın Nişabur kentinde İbrahim ve Hatun adlı Türk anne babadan doğan Hacı Bektaş Veli'yi, Hoca Ahmet Yesevi halifelerinden zahir ve bātın ilminde çok derinleşmiş bir zat olarak tanınan Lokman Perende yetiştirmiştir (Sezgin, 1991: 47). Hacı Bektaş Veli, Haçlı ordularının yaptığı tahribatın yaraları henüz sarılmamışken Moğol istilalarıyla mücadele etmek zorunda kalan Anadolu insanı için büyük bir manevî güç olmuştur. Ahmet Yesevi'den süregelen bu güçle öz dilimizin korunup yayılmasına, bu topraklarda birliğin kurulmasına ve inanmış kitleleri bir araya getirmeye büyük katkı sağlamıştır.

XIII. yüzyılda Moğolların Anadolu'yu yağmalaması ve yakması halkı canından usandırmıştı. Valiler ve beyler ayaklanmış, başlarına buyruk hareket etmişlerdi. Halk ne yapacağını, nereye gideceğini bilmez olmuş, şaşırılmıştı. Sanki bir kurtarıcı ya da

sınımlanacak yer aranıyordu. Bu sırada Amasya yöresinde çıkan Babali Hareketi’ni bastırmak için Selçuklu ordusu çok kan dökmüştü. Zulümden bıkan ve kaçanlar da Hacı Bektaş’ın çevresinde toplanıp dergâhta manevi bir huzur bulmuştu. İşte Bektaşiliğin temelleri bu şekilde atılmıştır.

2. Âşıklarda Hacı Bektaş Sevgisi

Yüzyıllar boyu Anadolu’da yetişen âşıklar, Hacı Bektaş’ın manevi şahsından etkilenerek geleneğe sıkı sıkıya bağlı kalmış, bundan dolayı da dillerinde ve tellerinde Hacı Bektaş sevgisini yansıtmışlardır. Hacı Bektaş sevgisini besleyen ve koruyan ise tarikat yolcusunun Tanrı’ya ulaşmadaki yükselmek ve derinleşmek durumunda olduğu dört aşamayı simgeleyen dört kapı ve kırk makamın öğretisidir. Bektaşî tarikatının ikinci kurucusu Balım Sultan’ın bir şiirinde olduğu gibi:

Evvel başta Muhammet’e salavat

Arif isen bu manayı ver imdi

Şeriattır tarikattır marifet

Hakikatten bize haber ver imdi (Kocatürk, 1968: 166).

biçiminde dizelerinde yaşatmışlar, eline-beline-diline sadık ol üçlemesi ile belirtilen hususlara sıkı sıkıya bağlı kalınmasını öğütlemişlerdir.

“Oturduğun yeri pak et, kazandığın lokmayı hak et.”,

“Okunacak en büyük kitap insandır.”,

“Eline-diline-beline, işine-eşine-aşına sahip ol.”,

“İnsanın cemali, sözünün güzelliğidir” ve

“Göze nur gönülden gelir.”

biçiminde her sözü bir hikmet değerinde olan Hacı Bektaş Veli’yi kendisine manevi mürşit seçmiş âşıklardan:

Kanda baksam dopdolu Hacı Bektaş-ı Veli

Bu Said kemter kulu oldu âdet eyledi! (Özmen, 1995/1: 205)

diyen ve Yunus Emre’yi izleyenlerin en eskisi olup Hacı Bektaş Veli’nin yoluna bağlılığı ile bilinen, Hacım Sultan’dan nasip alan aynı zamanda Hacı Bektaş Veli’nin Arapça yazılan *Makalat* adlı eserini sade bir dille Türkçeye çeviren XIV. yüzyılın önemli âşığı Said Emre’den ve;

Doksanaltı bin Horasan pirleri

Elliyedibin Urum erleri

Cümlesinin sarfızarı serveri

Pirim Hacı Bektaş Veli değil mi? (Özmen, 1995/1: 221)

şeklinde dizeleriyle XIV. yüzyıldan ses veren Abdal Musa'dan, yine bir şiirinde:

Medet mürvet deyip kapına geldim

İsteğim dileğim ver Hacı Bektaş

İndim eşliğine yüzümü sürdüm

Kusurum günahım var Hacı Bektaş (Uluçay, 1995: 167)

diyen günümüzde Türk halk şiirinin en önemli halkalarından Âşık Veysel'e kadar sayısız âşık, Hacı Bektaş'tan himmet ummuşlardır. Kısaca bilgeliği, ermişliği ve kerametleriyle Hacı Bektaş Veli, Anadolu ve tüm Türk coğrafyasındaki âşıkları büyük ölçüde etkilemiştir. Bu etkiler, aşağıda tasnif edilerek değerlendirilmiştir.

2.1. Hacı Bektaş Veli Felsefesinden Etkilenen ve Himmet Uman Âşıklar

Âşıkların Hacı Bektaş Veli'den himmet umması, onun 'veli' olmasından, yani Tanrı'nın seçkin kulu 'İnsan-ı Kâmil' olmasındandır. Hacı Bektaş Veli felsefesinden en çok etkilenen âşığımız dergâha getirdiği alıçların karşılığında "Buğday mı verelim himmet mi" öyküsü ile bilinen Yunus Emre'dir. O, Hacı Bektaş Veli'nin "Âşıkların tenleri ölür, canları ölmez." özlü sözünü,

Ölür ise ten ölür

Canlar ölesi değil

biçiminde şiirleştirmiştir.

Hacı Bektaş'tan himmet alan âşıkların en çok tanınanlarından biri:

Eşrefoğlu al haberi

Bahçe biziz gül bizdedir

Biz de Mevlâ'nın kuluyuz

Yetmiş iki dil bizdedir

[...]

Biz erenler gerçeğiyiz

Has bahçenin çiçeğiyiz

Hacı Bektaş Köçeğiyiz

Edep, erkân yol bizdedir (Pehlivanlı, 1992: 14)

biçimindeki dörtlüklerle yüklü şiirin âşığı Hasan Dede'dir.

Hacı Bektaş Veli, başındaki erenlerin nasiplerini verir. Erenleri Anadolu'nun çeşitli yörelerine ahlaki yaşayışı öğretmelerini öğütler. Ahmet Yesevi dergâhından Hacı Bektaş Veli'ye emanet edildiği söylenen tahta kılıca göz koyanlardan biri, Hacı Bektaş Veli'ye “Nasip almaya gelecek er var mı” diye sorar. O da: “Evet, tahta kılıcın sahibi, erenler körpesi Hasan Dede gelecek. Akpınar'dan kızıl elma aktığı gün gelecek. O zaman dergâhta bulunan halifemiz hiç itiraz etmeden tahta kılıcı Hasan Dede'ye verecek”, der (Koçak, 1998: 149). Ancak Aradan 205 sene geçer. Bu süre içinde dergâhta bulunan bütün dervişler Akpınar'dan kızıl elma akıp akmadığına bakarlar. Balım Sultan, Hacı Bektaş dergâhının başında olduğu zaman bir gün Akpınar'dan kızıl elma akar ve Hasan Dede Hacı Bektaş'tan nasip almaya gelir. Hacı Bektaş'ın kerametlerinden biri daha gerçekleşir. Balım Sultan dergâhta Hasan Dede'yi bekletmeden kabul eder. Hacı Bektaş'ın emaneti olan tahta kılıcı Hasan Dede'ye teslim eder. “Al bu senin nasibindir. Sen erenler körpesisin. Taşa çalsan ikiye biçsin bu kılıç!” der (Koçak, 1998: 149). Hasan Dede dergâhta hizmet edip himmetini aldıktan sonra Balım Sultan'ın işareti üzerine Anavarza Kalesi civarını irşat için Anavarza'ya gider. Adana, Hatay, Ceyhan, Kadirli Gaziantep Oğuz Türkleri ile Barak hanlarını uzlaştırır, sonra da Kırıkkale yakınlarındaki bugünkü Hasan Dede ilçesinde dergâhını kurar.

XV. yüzyılda Dimetokalı bir Bektaşî âşığı olan Sadık Abdal, Kızıl Deli Sultan'dan (Seyid Ali Sultan) el almış:

Âşık isen râh-ı Bektaşîye gel

Can ile kıl bu tarika râğbeti

[...]

Hacı Bektaş-ı Veli'yi anla bil

Bendesi ol ta bulasın rif'ati (Özmen, 1995/1: 427-435)

biçimindeki deyişleriyle Hacı Bektaş Veli'ye derin muhabbetini sergilemiştir.

Balım Sultan'dan sonra tahmini 1550-51'de postnişin olup Hacı Bektaş dergâhında posta oturan, XVI. yüzyılın önemli âşığı Sersem Ali Baba, ilk Dede-Baba olur. Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk eşi Mâhidevran Sultan'ın ağabeyi olduğu için Mâhidevran saraydan sürülünce Sersem Ali Baba da Hacı Bektaş dergâhından uzaklaştırılır. Sersem Ali Baba Kalkandelen'e giderek Harabati dergâhına oturur. Burada Hacı Bektaş'a olan sevgi, saygı ve muhabbetini:

Sersem Ali vardı pire dayandı

Çerağımız kırk budaktan uyandı

Mürşid olan her bir renge boyandı

Hünkâr Hacı Bektaş pirim Hû deyü! (Yıldırım, 1997/1: 175)

biçiminde dile getiren deyişlerini söyler.

XV. yüzyıl sonu ile XVI. yüzyıl başlarında Anadolu kırsal kesimde yaşayan Alevi ve Bektaşî inancına bağlı âşıkları etkileyen Hatayi, manevi etkisi altında kaldığı Hacı Bektaş Veli'ye sevgi ve saygısını:

Gece gündüz hayaline dönerim
Bir gece rüyama gir Hacı Bektaş
Günahkârım günahımdan bizarım
Özüm dâra çektim sor Hacı Bektaş! (Vaktidolu, 2019: 657)

gibi deyişle Hacı Bektaş'ın huzurunda özünü sorguya çekmek ister. Hacı Bektaş sevgisini:

Hataî Biçare kuldur şahına
Hünkâr Hacı Bektaş Nazargâhına
Deli gönül hak ol düş dergâhına
Er olayım dersen er ile görüş! (Birdoğan, 1991: 97)

biçiminde duygu ağırlıklı deyişlerle dile getiren ve kendini Hacı Bektaş kulu sayan Hatayi, Hacı Bektaş sevgi ve saygısını dizelere en iyi aktaranlardandır.

XVI. yüzyılda yaşayan ve Alevi ve Bektaşî edebiyatının en büyük ozanı olarak bilinen Pir Sultan Abdal da:

Arzulayıp sana geldim
Pirim Hacı Bektaş Veli
Eşiğine yüzüm sürdüm
Pirim Hacı Bektaş Veli!

deyişinde işaret ettiği gibi, Hacı Bektaş Veli'yi Pir olarak tanımaktadır. Aynı şiirde:

Pir elinden dolu içtim
Erenler demine düştüm
Ak cenneti gördüm çoştum
Pirim Hacı Bektaş Veli! (Öztelli, 1985: 104)

diyerek Pir saydığı Hacı Bektaş'tan dolu içip manevi himmet aldığını vurgulamaktadır.

Hacı Bektaş sevgisi âşıklarda çok üstündür. Kimi âşıklarımız Hacı Bektaş'ın manevi etkisi altında o denli kalmışlardır ki Hilalî Baba önceleri:

Sıtkınan niyazım Hacı Bektaş'a
Dergâhına gidemedim neleyim
Aşkınla giriftar oldum ateşe
Dergâhına gidemedim neleyim! (Koçak, 1980: 135)

diye hayıflanırken, daha sonraları:

Rıcam budur evliyalar atası
Affeyle kuluyun çoktur hatası
Ölsün Hilalî'nin kalsın meftası
Hünkâr Hacı Bektaş Veli yurdunda! (Koçak, 1980: 2)

deyip cenazesinin bile Hacı Bektaş yurdunda kalmasını dilemiştir.

Hacı Bektaş sevgisini dile getiren âşıklar arasında:
Muhammet dininin yoktur şeriki
Odur âlemlerin mülki meliki
Tarikimiz Hacı Bektaş tariki
Hırka bizim nimet bizim şal bizim! (Özmen, 1995/3: 51)

diyen Geda Muslu ve bir şiirinde:

Benim pîrim Hacı Bektaş Veli'dir
Pîrin pîri Şahımerdan Ali'dir
Seyit Ali Sultan kendisidir
Mürsel Baba oğlu Sultan Balım'dır! (Gölpınarlı, 1972: 265)

gibi özgün söyleyişleri olan Kazak Abdal da, Hacı Bektaş dergâhında Balım Sultan'dan el alan ve Hacı Bektaş sevgisini sürekli yansıtan âşıklardandır.

Gâhî bulut olup göğe ağarsın
Gâhî yağmur olup yere yağarsın
Ay mısın gün müsün gökten doğarsın
İlgit ılgıt esen yel Hacı Bektaş (Zaman, 2009: 366)

gibi rahat ve ustaca söylediği şiirlerle XVI. yüzyıl Türk halk şiirine damgasını vuran âşıklardan Tokatlı Kul Himmet:

Kul Himmet'im der ki bu sır Ali'nin
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin
Kurbanıyım erkânının yolunun
Kırmızılar giydik alda nemiz var! (Aslanoğlu, 1997: 115)

deyişi ile Hacı Bektaş'a olan sevgisinden pirinin yoluna kurban olacağını ifade etmektedir.

Kul Himmet'ten çok sonra yaşamış olmasına rağmen, Kul Mimmet'i üstad bilip Kul Himmet Üstadım mahlasını kullanan Âşık Veli de badeli âşıklardan olup:

Dün gece seyrimde bir dolu içtim
Sultan Hacı Bektaş sen imdat eyle
Çok niyaz eyledim yalvara düştüm
Hünkâr Hacı Bektaş sen imdat eyle (Aslanoğlu, 1995: 18)

diyerek Hacı Bektaş'tan himmet umuşunu açıkça sergilemektedir.

XVII. yüzyıl âşıklarından Kara Hamza'nın:

Durmaz deli gönül su gibi akar
Aşkın fîraklığı bağrımı yakar
Doksan bin Rum eri gülbangın çeker
Hünkâr Hacı Bektaş Veli gel yetiş! (Özmen, 1995/3: 267)

deyişi sevgi ve saygının ötesinde Hacı Bektaş'tan içtenlikle medet umuşun ve bağlılığın samimi ifadesidir.

Aynı yüzyılda yetişen Bektaşî âşıklarından Seyit Yaroğlu'nda da:

Seyit Oğlu'nun hub nefesidir
İnsana kâr eden maddi sesidir
Doksan bin erlerin ser çeşmesidir
Hak der yalvarırım Hacı Bektaş'a! (Özmen, 1995/3: 159)

ifadesinde görüldüğü gibi Hacı Bektaş sevgisi yüce bir sevda durumundadır.

Aynı dönem âşıklarından:

Biz Tarık-ı Bektaşiyiz zikrederiz Hakkı biz
Bizdedir velayet sırlarının hepsi bizdedir

Pirimiz Hünkâr Hacı Bektaş kuluyuz Nesimî

Etmeyiz cahile minnet, Âl-i Sultan bizdedir (Öztelli, 1969: 10)

diyen Kul Nesimî’de de Hacı Bektaş sevgisinin üst düzeyde olduğu görülmektedir.

Yine XVII. yüzyıl âşıklarından Teslim Abdal da Hacı Bektaş’a bağlılığını ve sevgisini ondan başka kimsenin olmadığını belirterek:

Mürüvvetim var Hak Muhammet Ali’ye

Daha sizden gayrı kimim var benim

Hızır ile Hacı Bektaş Veli’ye

Daha sizden gayrı kimim var benim! (Özmen, 1995/3: 115)

ifadesiyle dile getirmiştir.

Çok özgün deyişleriyle bilinen ve bir şiirinde:

Hacı Bektaş Veli’nin yoluna gitmek ibadettir

Onların nesl-i pâkine inkâr etmek kabahattir! (Ulusoy, 2000: 117)

diyen ve Hürremi mahlasını kullanan Hacıbektaş Dergâhı Postnişinlerinden Veliyüttin Çelebi, Hacı Bektaş sevgisini ibadet kadar üstün görenlerdendir.

Hacı Bektaş Veli’dir pirimiz Hilmi Dede

Bende-i Ali Abâyız biz Hüseyinilerdeniz! (Özmen, 1995/3: 429)

ve

Horasan şehrinde zuhur eyliyen

Hünkâr Hacı Bektaş Veli pîrimdir

Gelip Rum diyarın pür nur eyliyen

Hünkâr Hacı Bektaş Veli pîrimdir (Yıldırım, 1997/II: 238)

diyen Hilmi Dede Baba da Bektaşiliğin tüm inceliklerini dizelerinde derin bilgisi ile işleyip Hacı Bektaş sevgisini konu edinmiştir.

XIX. yüzyılda yaşayan önemli âşıklardan olup Hacıbektaş tekkesi postnişinlerinden Tûrabî Baba’dan nasip alan Kalecikli Mir’ati:

Seçtik yârimizi ağyârımızdan

Kimse vâkıf değil esrârımızdan

Dönmedik Mır’ati ikrarımızdan

Hacı Bektaş Pir Sultan’a bağlıyız! (İvgin, 2016: 23; Yıldırım, 1997: 132)

gibi deyişleriyle elde saz, başta külâh diyar diyar gezen Hacı Bektaş sevdalısı âşıklardandır.

XIX. yüzyılda yaşayan Kıbrıs doğumlu olup uzun bir süre Dimetoka'da Seyit Ali Sultan dergâhında kalan ve ünü bütün Trakya'ya yayılmış olan Âşık Kenzî:

Sensin bizim zahir batın ulumuz
Aman medet Mürvet pir Hacı Bektaş
Kul Kemter Kenzî'yim sana dayandım
Uyur idi himmetinle uyandım
Hep isteyenlere verdin inandım

Benim de muradım ver Hacı Bektaş (Yıldırım,1997/II: 104)

gibi deyişleriyle hem tarikatın güzelliklerini, hem de Hacı Bektaş Veli'ye duyduğu sıcak, içten sevgi ve bağlılığını açıkça sergilemiştir.

Duru akıcı bir dille Hacı Bektaş Veli sevgisini:

Sensin beni bu sevdaya düşüren

Hünkâr Hacı Bektaş Veli'sin şahım (Yıldırım,1997/II: 280)

gibi lirik bir söyleyiş içinde Türkçenin tüm güzelliklerini sergileyerek tarikatın incelikleriyle hatasız bir söylemle derinliğine sunan Âşık Sabri de sazı ve sözülle unutulmayan Bektaşî âşıkları arasında görülmektedir.

Yeniçeri ocağının kapatılması nedeniyle Amasya'ya sürgün edildiği için bir kısım şiirlerinde “Hasreti” mahlasını kullanan ve:

Hünkâr Hacı Bektaş Sırr-ı Ali'ye

Biat etmeyende iman mı vardır

Ahadullah deyip tastik edince

Ya gayrı kimseye peyman mı vardır! (Özmen, 1995/4: 241)

biçiminde özgün söyleyişleri olan Hacı Bektaş Veli Dergâhı postnişinlerinden Hamdullah Çelebi'nin deyişlerinde de Hacı Bektaş sevgisi ince bir nakış gibi işlenmiştir.

XIX. yüzyılın önemli âşıklarından olup:

Perişan olduğumu bilirler amma

Bilmezler ki kimin perişanıyım

diyen Perişan Baba, tarikatın tüm güzelliklerini ve inceliklerini bir gül bahçesi gibi şiirlerinde sergilemiş, derin bir anlam bütünlüğü içinde Allah, Muhammed, Ali ve Ehlibeyt sevgisi ile Hacı Bektaş Veli sevdasını somutlaştırıp:

Perişan erenler yolunu izler

Ser verir sırrını sinede gizler

Her kimler ki sual ederse bizler

Hünkâr Hacı Bektaş fukarasıyız (Yıldırım,1997/II: 202

biçiminde dile ve tele dökmüştür.

Badeli âşıklardan olup:

Kul Mustafa'm söyletmeyin deliyi

Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi

Dost elinden içirdiler doluyu

Şimdi sarhoş oldu hastadır gönül (Kaya, 2009/3: 625)

diyen Kul Mustafa'da da Hacı Bektaş sevgisinin ön planda tutulduğu görülmektedir.

Allah – Muhammet - Ali ve Hacı Bektaş sevgisini şiirlerinde ustalıkla yansıtan, radyo ve televizyon kanallarında sık sık dinlediğimiz:

İki turnam gelir başı cigalı

Eğlen turnam eğlen Ali misin sen

Birisi Muhammet birisi Ali

Eğlen turnam eğlen Ali misin sen

Yoksa Hacı Bektaş Veli misin sen! (Özmen, 1995/4: 301).

biçiminde nefesi ile unutulmayanlar arasında yerini alan ve 1892'de vefat eden Âşık İlhamî de Hacı Bektaş sevdalılarının önemli âşıklarından biri olup:

Anların bendesi İlhamî abdal

Pirim Hacı Bektaş Hünkârdır billah (Özmen, 1995/4: 303)

diyerek Hacı Bektaş'a sevgi, saygı ve bağlılığını dizelere aktarmıştır.

Asıl adı Mehmet Beybaba olan Çanakkaleli Âşık Muhammed ise Hacı Bektaş sevgisini:

Muhammed isyanım günahım çoktur
Hazretine layık hizmetim yoktur
Mürşitler mürşidi buyruğu haktır
Hünkâr Hacı Bektaş sen imdat eyle! (Özmen, 1994/4: 389)

gibi yalın ve açık bir ifade içinde yaptığı hizmeti ona lâayık görmeyecek kadar alçak gönüllülükle dile getirmiştir.

XIX. yüzyıl Bektaşî âşıklarından Ferdî de:
Gel gülüm çıkarma gönülden bizi
Sevdiğin Bektaşî Veli aşkına
Gönülden çıkarıp yabana atma
İstinatgâhımız Ali aşkına! (Özmen, 1994/4: 443)

biçiminde Hacı Bektaş sevgisini şiirlerinde yansıtmıştır.

Aynı yüzyılda Hacı Bektaş sevgisini içtenlikle dile getirenlerden Arguvanlı Derviş Mehmet ise:

Sultan Mehemmedim severim seni
Sensin müminlerin desti dâmeni
Şefaat ıssı ol mürüvvet kâni
Hünkâr Hacı Bektaş gel imdat eyle! (Özmen, 1994/4: 404)

sözleriyle sevgisini açıkça sergileyenlerdendir.

Âşık Dertli'nin de:
Hacı Bektaş Veli'nin çakeriyiz çakeri
Ali'den giydik tacı Bektaşiyiz Bektaşî (Kutlu, 1997/1: 144)

ifadesiyle, Bektaşî oluşundan gurur duyduğunu haykırdığı görülmektedir.

Hacı Bektaş sevgisini dile getiren âşıkların Cumhuriyet Döneminde yaşayanlarının hemen hepsinde Atatürk sevgisinin ön planda olduğu görülmektedir. Bunlardan biri Hüseyin Çırakman'dır. Çırakman:

Çırakman vecize söz bırakanlar
Dilimize Türkçe öz bırakanlar

Gerçeğe götüren iz bırakanlar

Biri Hacı Bektaş, biri Atatürk! (Çırakman, 1992: 169)

ve

İyi İnsan Olmak Her Şeyin Başı

Kardeş Biliyoruz Her Vatandaşı

Anmak İçin Bugün Hacı Bektaş

Bugün Bize Hoş Geldiniz Erenler

Hisse Alın Çırakman'ın Sözünden

Zerre Kaçmaz Ariflerin Gözünden

Kemal Atatürk'ün Aydın İzinden

Bugün Bize Hoş Geldiniz Erenler (Çırakman, 1999: 13)

gibi deyişleriyle Hacı Bektaş ve Atatürk sevgisini dantel gibi işlemiştir. Cumhuriyet dönemi şairlerinden olan Âşık Haydar Aslan da:

Hünkâr Hacı Bektaş Veli pîrimiz

Böyle bir uluya ikrar yolumuz

Mustafa Kemal'dir bir önderimiz

Yolunda yürüyen kervanımız var! (Babacanoğlu, 1992: 83)

biçiminde söyleyişi ile Hacı Bektaş sevgisinin yanında Ulu Atatürk'ün izinde olduğunu yansıtmıştır. Asıl adı Sabri Orak olup 1940-2001 yılları arasında yaşayan günümüz âşıklarından Âşık Hüdaî de:

Balık susuz olmaz insan vatansız

Gülüm Hacı Bektaş elim Atatürk

Bilim nihayetsiz yolum hatasız

Bilim Hacı Bektaş yolum Atatürk! (Âşık Hüdaî, 1996: 24)

dizeleriyle, Hacı Bektaş ve Atatürk sevgisi ile dolu olduğunu belirtmektedir. Örneklerini verdiğimiz, Hacı Bektaş ve Atatürk sevgisi ile dolu âşıklar, yürekleri bu ulu sevgi ile yanan âşıklardan sadece birkaçıdır. Zileli Âşıkların dilinde ve telinde Hacı Bektaş'a sevgi o denli coşkuyla ve içtenlikle dile getirilmiştir ki, bu sevgi en üst düzeyde dile ve tele yansımıştır. Bunlardan 19. yüzyılın Anadolu çapında en usta âşıklardan Zileli Fedâî, Hacı Bektaş'a sevgi ve saygısını şiirlerinde sık sık dile getiren âşıklar arasında görülmekte, bir deyişinde:

Bektaşî Veli'ye kılırsan biat
Hatırlar yap gönüle eyle rağbet
Fedâî âlemde el çek be gayet
Her el amma nasip veren el olmaz! (Yardımcı - İvgin, 1983: 46)

ifadesi ile Hacı Bektaş'a biatlı olduğunu vurgulamaktadır.

Rahat söyleyişleriyle bilinen ve:
Der ki İsmail'im bu bir nur idi
Akıl fikir ermez bu bir sır idi
Bizim bildiğimiz Ali bir idi
Şimdi her köyde Ali eylediler (Yardımcı, 2004: 124)

deyişi bütün Anadolu'ya yayılan Zileli İsmail'in:

Ey İsmail yaralarım ellidir
Tarife hacet yok dertli bellidir
Dervişler de hırka giyer şallıdır
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin derdi (Yardımcı, 2004: 127)

biçimindeki söyleyişi, Talibî çıraklarından Ali'nin;

Hünkâr Hacı Bektaş Kutb-ül-Ârifin
Gül eşîğine yüzüm süre gelmişim
Küll-i günahımı aldım elime
Mürüvveti çok pir hünkâra gelmişim (Yardımcı, 2004: 131)

deyişi, 1864-1954 yılları arasında yaşayan ve Hacı Bektaş'tan nasip alan âşıklardan olup soyu Kaytezğulları adı ile tanınan Âşık Fikri'nin;

Fazlı Feyzullah'ta Sırr-ı Ali'sin
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli'sin
Fikri der ki sen cümleden ulusun
Yağmur gibi rahmetin var efendim (Yardımcı, 2004: 144)

deyişi ve yüreği Hacı Bektaş sevgisiyle dolup taşan Zileli Remzanî'nin:

Horasan erleri gerçekler piri
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'm gel yetiş
Cümle evliyalar bir deste gülü
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'm gel yetiş! (Kızan, 2014: 18)

ve

Remzanî aldanma bakıp huyuna
Dikkat edip kanma girme oyuna
Her gerçeğim diyenin bak soyuna
Hacı Bektaşî Veli olmayınca (Yardımcı, 1983: 82-84)

gibi deyişleri samimi ve yürekten olup duyarlı şiirleri ile Hacı Bektaş sevgisini ustaca yansıtan önemli âşıklardandır.

1894'te Sivas'ın Sivrialan köyünde doğan ve 1973'te vefan eden Anadolu âşıklık geleneğinin XX. Yüzyıldaki yüz akı Âşık Veysel de:

Sana yalvarıyor Veysel biçare
Yine senden olur her derde çare
Bir arzuhal sundum gani Hünkâre
Keremin ihsanın bol Hacı Bektaş (Özdemir, 2010: 358-359)

diyerek Hacı Bektaş dergâhından himmet uman âşıklar kervanına katılanlardır.

Hacı Bektaş sevgisini içtenlikle dile getiren XX. yüzyılın önde âşıklarından Zileli Âşık Nevruz Bacı'nın eşi Kul Semâî:

700 yıl evvel dünya halkına
Yön verendir Hacı Bektaşî Veli
Ahi Evranlara Mevlânalara
Ün verendir Hacı Bektaşî Veli! (Âşık Kul Semai Baba, 1991: 66)

biçimindeki söyleyişi ile hem ustalığını hem de Hacı Bektaş sevgisini kendine özgü tavrıyla dile getirmiştir.

Zefil Necmi çağırırım Ali'yi
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi
İhtiyacım ko sırrından doluyu
Veresin muradım İmam Hüseyin (Yardımcı, 1988: 25)

biçiminde özgün söyleyişleri olan Zefil Necmi’de de Hacı Bektaş sevgisi üst düzeydedir.

Hekimhan’ın Beykent köyünde 1884’te doğup, daha sonra yerleştiği Gürün’ün Mağara köyünde 1938’de vefat eden asıl adı Hasan Hüseyin Şahin olan ve “Yediharf” mahlası ile deyişler söyleyen âşık:

Yediharf pirimin böyle icazı

Balıklar da kıldı ana niyazı

Darı çec üzeri kılıp namazı

Erenler şahısın pîr Hacı Bektaş (Özmen, 1994/4: 102)

gibi deyişleriyle Hekimhan yöresi Zakir âşıkların önde gelenlerindedir.

Hâlen Zile’de yaşamını sürdüren Aydın Ali’nin (Ali Söyleyen):

Bektaşî’yiz aldanmayız taklide

Tarikat nazenin Ali’den gelir

İkrarımız Hacı Bektaş Veli’de

Bu İlm-i Cavidan Ali’den gelir (Yardımcı, 2006: 57)

deyişi ile Zile’nin sevilen âşıklarından Deli Cemal’in:

Hacı Bektaş’ın da gonca gülleri

Ali İmran okur şirin dilleri

Tarikatımızın yüce pirleri

Pirim hoş geldiniz canlar merhaba (Çelebi, 2001: 27)

biçiminde söyleyişi Hacı Bektaş sevgisinin ne denli güçlü olduğunun kanıtlarındandır.

Kemaliye’nin eski adı Bezmişen olan Gözaydın köyünde 1936’da doğan ve deyişlerini “Vaktidolu” mahlasıyla yazan Âşık Ali Atalay;

Adil Ali mahlas Vaktidolu’dur

Hünkâr Hacı Bektaş Veli uludur

Sevenlerin dili ezber okunur

Hünkâr Hacı Bektaş Veli’sin veli (Özmen, 1994/4: 357)

gibi deyişleriyle Hacı Bektaş’a muhabbetle bağlı usta âşıklardandır.

Günümüzün Zileli âşıklarından olup:

Yolum düştü erenlerin yurduna

Gördüm hanesinde bir güzel ana

Hacı Bektaş içinde toprağına

Özüm türap edip ser diye geldim (Kurt, 2015: 81)

diyen Âşık Kuldânî,

Bektaşî Veli'ye niyazbend olan

Pirin dergâhından himmetin alan

biçimindeki özgün söyleyişleriyle Emîni Düştü,

Hacıbektaş dergâhından himmet uman, himmet alan ve Hacıbektaş sevgisini deyişlerine ustaca yansıtan âşıklardan:

Teslim Abdal niyazım var uluya

Emanetim Hacı Bektaş Veli'ye (Özmen, 2002: 137)

diyen Teslim Abdal;

Ervahı ezelden sevdik seviştik

Hacı Bektaş-ı Veli'den bir bade içtik (Kurt, 2016: 86)

diyen Sadık Doğanay;

Ahsen-i takvimdir ol nûr-u celî

İkrar iman verip demişiz belî

Sırrı'ya Pirimdir Bektaş-i Veli

Pirim bilen canlar size aşk olsun (Koca, 1990: 801)

diyen Tekirdağlı Şaban Sırrı ve:

Nar İsmail aşkın narına girdim

Eğiliben eşiğine yüz sürdüm

Şu ulu divanda darına durdum

Pirim Hünkâr Hacı Bektaşî Veli (Nar, 1999: 24)

diyen günümüz âşıklarından İsmail Nar gibi pek çok âşığı saymak mümkündür.

2.2. Hacı Bektaş Veli Dergâhındaki Bektaşî Ulularından Etkilenenler

Hacı Bektaş Dergâhından himmet uman âşıkların önemli bir bölümü doğrudan Hacı Bektaş Veli'den etkilenip himmet umarken, bir kısmı da Balım Sultan, Seyit Ali Sultan, Kızıl Deli Sultan, Sarı Saltık, Cemalettin Çelebi, Hamdullah Çelebi gibi dergâh uluları ve bazı postnişinlerden etkilenmiş, medet ummuş ve mahlas almışlardır.

Bütün Bektaşî zümresini etkileyen Balım Sultan, Osmanlı Devleti'nin desteğini alarak Bektaşîliğin var olan yapısına yeni bir biçim kazandırdığı, erkânını geliştirerek yeniden düzenlediği için Bektaşîlik onunla birlikte devlet tarafından tanınmış ve geniş yığınlara mal olmuştur.

Balım Sultan, Bektaşîliğin toplumsal ve insancıl yönlerini, barışseverliğini ve yardım severliğini ön plana çıkaran bir gönül eridir. 1501'de Bektaşîliği benimseyen II. Beyazıt tarafından Kırşehir'deki Hacı Bektaş Dergâhının başına atanmıştır. Yüzyıllardan beri gelen Alevî ve Bektaşîliğe ait kuralları derlemiş ve dergâhta bir düzen içerisinde, kuralların yaşama geçirilmesini sağlamıştır. Pek çok âşık Balım Sultan'a övgü dolu şiirler söylemiştir. Bu âşıklardan Harabî:

Enbiya evliya cümle erenler

Pir Balım Sultan'ın hep senâhânı

[...]

Ey Harabî korkma, sana da yeter

Pir Balım Sultan'ın çoktur ihsanı (Koca, 1990: 666)

deyişi, Pir Sultan Abdal'ın bir dörütlüğünde:

Balım Sultan Er koçağı

Keser kılıncı bıçağı

Oldur erenler çiçeğı

Pirim Hacı Bektaş Veli (Öztelli, 1973: 105)

dediği şiiri yanında yedi ulu ozandan Viranî'nin:

Zâhidâ bu dünyada bir köhne şalım var benim

Fahr evinde baş açık Sultan Balım var benim (Koca, 1990: 197)

gibi içten söyleyişi ile Sefil Hasan'ın:

Sefil Hasan Balım Sultan sadâsı

Âşıkta verilen aşkın bâdesi

Hünkâr Hacı Bektaş Veli dedesi

Ehli Beyt'i sevenlere yâr geldi (Koca, 1990: 271)

İçten söyleyişi, Alevi ve Bektaşî edebiyatının ünlü âşığı Hasretî'nin son dörtlüğü:

Der Hasretî ikrar iman uluya

Sultan Balım Sultan Bektaş Veli'ye

Ana şek getüren Mervan kuluya

Ehl-i Beyt'ten gayre dâmen mi vardır (Koca, 1990: 495)

biçiminde olan şiiri ve:

El-amân mürvetdir kapına geldim

Muhammed Mustafâ Ali gel yetiş

İsyân deryasına gark oldum kaldım

Hünkâr Hacı Bektaş Veli gel yetiş

[...]

Noksanî arzu eder didâr-ı cennet

Ma'sûm-i pâklerden irişe himmet

El-amân mürüvvet Mehdî Muhammed

Sarı Saltık Kızıl Deli gel yetiş (Vaktidolu, 1997: 93)

diyen Noksanî'nin deyişlerinde olduğu gibi Hacı Bektaş Veli'nin yanı sıra Sarı Saltık, Kızıl Deli gibi dergâh uluları da âşıklarca çok önemsenmiştir.

1783-1853 yılları arasında Sivas Şarkışla'nın İğdecik köyünde yaşayan Âşık Veli'nin:

Nasip olur Amasya'ya varırsan

Giden sail selâm getir pîrimden

Hublar şahı Hamdullah'ı görürsen

Giden sail Selâm getir pîrimden

[...]

Velim eyder dost köyüne varınız

Balım Sultan olsun size kılavuz

Benim pîrim Amasya'da yalnız

Giden sail selam getir pîrimden (Aslanoğlu, 1984: 47)

gibi deyişleriyle Hacı Bektaş dergâhı ulularından hem Balım Sultan'ı hem de Hacı Bektaş Dergâhının son postnişi olup dergâhlar ve zaviyeler kapatılınca Amasya'da zorunlu iskana tabi tutulan pîr saydığı Hamdullah Çelebi'yi saygı ve derin bir muhabbetle anılmıştır.

Hacı Bektaş sevgisi ile yanıp tutuşan âşıklardan Zileli Sadık Doğanay'ın dedesi Kemter de:

Şükür olsun ol Hüda'nın demine
Hünkâr Hacı Bektaş Sultan Balım var
Medh-i evsafını eyledim yine
Hünkâr Hacı Bektaş Sultan Balım var! (Aslanoğlu, 1985: 99)

diyerek Hacı Bektaş'a sevgi ve saygısının yanı sıra dergâh ulularından Balım Sultan'ı ustaca dile getirmiştir.

Yirminci yüzyıl başlarında yaşamış olan Şarkışlalı Sefil Kul Abdal da:
Yanar şu sinemde şemalar yanar
Hünkâr Hacı Bektaş Veli dost deyi
Balım Sultan dervişlerin çark döner
Hünkâr Hacı Bektaş Veli dost deyi (Kaya, 2009: 67)

gibi deyişleriyle Hacı Bektaş ve Bektaşî ulularını anarak etrafındaki âşıkları etkilemiştir.

Zile'nin bilinen en eski âşıklarından Talibi, Halveti dergâhına bağlı olduğu hâlde Bektaşî felsefesinden etkilenmiştir. Bu etkiyle Bektaşîliğin kurumsallaşmasında oldukça önemli bir yere sahip olan Bektaşî ulularından Balım Sultan'a:

Eleman Ya rabbi dedim de geldim
Hakk'ın esrarını ben anda gördüm
Balım Sultan sana imdada geldim
Dertliyim derdime dermana geldim (Yardımcı, 1989: 16)

biçiminde deyişler söylemiştir.

Zileli âşıkların tamamı Alevi ve Bektaşî değildir. Kimileri Bektaşîliğin etkisinde kalmış, Bektaşî meşrepli Sünni olup Halvetî tarikatına mensuptur. Talibi, Fedaî ve asıl adı Ömer olan Ceyhunî bunlardan birkaçıdır.

Hacı Bektaş Veli'nin yanı sıra dergâhtaki inanç önderlerini överek:

Bu meydanda kâmil olayım dersen

Daima cennette kalayım dersen

Sıtkı rahi halkı bulayım dersen

Nesli Hünkâr Balım Sultan'a gel gel (Yardımcı, 2004: 76)

diyen Zileli Âşık Sıtkı ve:

Zemheride dost elmasın getiren

Hacı Bektaş Veli Sultan Balım var (Yıldırım,1997/II: 96)

diyen Kayserili Didarî, İnanç önderlerine sevgi, saygı ve muhabbetlerini dile getirenlerdendir.

1889-1945 yılları arasında Zile'de yaşayan Hubbî'nin:

Hubbî eder nazlı yârin vasfını

Hünkâr Hacı Bektaş Veli neslini

Dört kitaptan haber aldım aslını

Emanettir size İmam Hüseyin (Yardımcı, 2004: 164)

dediği gibi Zileli âşıkların Hacı Bektaş Veli'ye yürekten bağlılıklarının yanı sıra dergâha ve Bektaşilik yoluna hizmet etmiş yol ulularına da saygı ve sevgisinin canlı olarak dizelere aktardıkları görülmektedir.

Abdal Musa bir deyişinde:

Balım Sultan arkadaşı yoldaşı

Kızıl Deli Sultan'dürür hem eşi

Abdal Musa Sultan dersen ne kişi

Pirim Hacı Bektaş Veli değil mi (Kocatürk, 1968: 165)

biçiminde işaret ettiği gibi bunların başında, Balım Sultan'dan başka Kızıl Deli Sultan, Cemalettin Çelebi ve Hamdullah Çelebi gelmektedir.

Bu sevgi ve saygının kanıtı olarak, 19. yüzyılın Bektaşî âşıklarından Zileli Fevzi'nin:

Ezelden dil verdim ben sana ey yâr

Kerem kıl bendene Cemal Efendim

Nişan verir cemaline nev-bahar

Kerem kıl bendene Cemal Efendim (Yardımcı, 2004: 218)

gibi söylemi ile, Zefil Necmi'nin, Cemaleddin Çelebi'nin vefatı üzerine arkasından söylediği:

Nur-ı Cemaleddin dünyadan göçtü
Levh-ü kalem kevn ü mekân ağladı
Sekizinci uçmak babına geçti
Gökte melek yerde insan ağladı
Üçler kapısından içeri girdi
Bektaşî Hünkâr'a bir secde kıldı
Cümle ecdatlar kıyama durdu
Şah Kalender Balım Sultan ağladı (Yardımcı-İvgin, 1988:14)

biçimindeki ağıtı gösterilebilir.

2.3. Hacı Bektaş Dergâhında Mahlas Alan Âşıklar

Hacı Bektaş'tan himmet uman ve Hacı Bektaş sevdası ile yanıp tutuşan âşıkların mahlaslarını Hacı Bektaş dergâhında postnişin ya da dergâhta saygın kişilerden alanların da önemsenerek derecede çok oldukları görülmektedir. Çeşitli şairnâmelerde adına rastladığımız ve bazı şiirleri kimi cönklerde bulunan "Samut" da mahlasını Hacı Bektaş'tan alan âşıklardandır.

Hacı Bektaş Veli halifelerine ruhsat verirken Âşık Samut da gidip ruhsat istemiş. Hacı Bektaş birdenbire celâllenmiş, "Kime ruhsat vereceğimi ben bilirim. Sen samut ol bakalım." diye bağırır. Hacı Bektaş'ın "Sen samut ol" sözü üzerine o günden sonra şiirlerinde "Samut" mahlasını kullanmıştır (Aslanoğlu, 1985: 148).

Hacı Bektaş Veli'nin manevi etkisi altında kalıp on iki yaşında evinden kaçarak Hacı Bektaş'a giden Zeynel Abidin, küçük yaşta güzel saz çalıp özgün deyişler söyleyişi ile Feyzullah Çelebi'nin dikkatini çekmiş ve himayesi altına alınmıştır. Eğitimi dergâhtaki medresede Feyzullah Çelebi'nin çocukları Cemalettin ve Veliyüddin Çelebi'lerle tamamlayan Zeynel Abidin, Feyzullah Çelebi'nin vefatıyla posta oturan birlikte eğitim aldığı Cemalettin Çelebi yanında dergâha on dört yıl hizmet etmiş, pervane mahlasıyla Zakirlik hizmetlerini de yerine getirmiştir.

Bir deyişinde:

Pervaneyim yandım bir hüsn ü maha
Düştüm leyl ü nehar ah ile vaha
Yaşım on ikide geldim dergâha
Hamdülillah can canana kavuştu! (Çıblak, 2017: 465)

diyen Pervane, on dört yıl hizmeti sonucu Merzifon'un Harız köyüne yerleşmek için izin istediğinde o sırada Hacı Bektaş dergâhının başında bulunan Cemalettin Çelebi'nin:

Ben elden geldikçe eylerim dua
Sıdkî sadakatin unutmam Sıdkî
Hünkâr'a emanet cümle ahabım
Cem-i himmetini unutmam Sıdkî! (Yardımcı, 1993: 147)

deyişinden sonra “Sıtkî” mahlasını alıp:

Mahlasım Pervane gezdim bir zaman
Sıdkî mahlasını verdi bir üstad
Yedullay sureti okundu ilân
Hamdülillâh beni eyledi irşad

deyip bu olaydan sonra bütün şiirlerini “Sıdkî” mahlası ile söylemiş, 1862-1928 yılları arasında bir yaşam süren Sıdkî, Hacı Bektaş'tan mahlas alan âşıklar arasına katılmıştır.

Hacı Bektaş'ın manevi etkisi altında kalıp Hacı Bektaş'a gidip dergâha hizmet ederek mahlas alan âşıklardan biri de Kul Sevindik'tir. Asıl adı Mustafa olan âşık, Hacı Bektaş'ta Feyzullah Çelebi'ye saz çalıp şiirler söylemiş, sazı ve sözünü çok beğenen Feyzullah Çelebi'nin “Ne güzel söyledin evlat, sevindik.” sözü üzerine mahlası Kul Sevindik olmuştur (Yardımcı ve Kazancı, 1993: 101). Şiirlerinde Allah, Muhammet, Hz. Ali, Ehlibeyt ve Hacı Bektaş sevgisini büyük bir coşku ile işleyen, bir deyişinde:

Esirî der kadim ikrar uluya
Hazreti pîr Hacı Bektaş Veli'ye
Ahd u amanımız Kalu Beli'ye
Kavuşturup bulduran Hak bulan Hak! (Yardımcı, 1998: 296)

diyen ve asıl adı Mehmet olan XIX. yüzyılın güçlü âşıklarından Esirî de Hacı Bektaş'tan manevi himmet alıp mahlasına da Hacıbektaş'ta kavuşan âşıklardandır. Âşık Mehmet 20 yaşına geldiği zaman artık kabuğuna sığamaz olur ve bir gün kardeşlerine “Benim özümde muhabbet coş eyledi. Ben Hacı Bektaş'ta Feyzullah Çelebi'yi ziyarete gideceğim.” diye, köyünü terk edip Hacı Bektaş'a gider. Hacı Bektaş Dergâhında Feyzullah Çelebi'den himmet alıp âşıklığını beyan eder. Sazını ve sözünü dinleyen Feyzullah Çelebi: “Söyle Esirî'm sakla sırrımı.” deyince de o günden sonra şiirlerinde “Esirî” mahlasını kullanmaya başlar.

Kul Sabri'nin de önceleri "Garip Ali" adı ile şiirler söylerken Hacı Bektaş Dergâhında pir tarafından "Önce sabretmeyi öğren, başarının sırrı sabırdır." denmesi üzerine, "Kul Sabri" mahlasını aldığı bilinmektedir (Aslanoğlu, 1985: 104).

Asıl adı Ahmet olan ve 1826'da Tokat'ta doğan Gedaî, mahlasını Hacı Bektaş'ta Bektaşî babalarından Yesarî Baba'dan almış:

Çok erler halk etti hazret-i bâri

Kimi şire bindi gem etti mâri

Velâkin yürütmek cansız divarı

Hacı Bektaş Veli Hünkâr'a mahsus! (Dağlı, 1943: 70)

deyip şiirlerinde içtenlikle Hacı Bektaş kerametlerinin yanı sıra Hacı Bektaş sevgisini işlemiştir.

1869'da Kangal'ın Yellice köyünde doğan Seyit Gökçe, Hacı Bektaş Postnişini Cemalettin Çelebi'nin mahlasını vermesinden sonra "Mahzunî" mahlasıyla özgün deyişler söylemiştir.

Yapı yapayım dersen temelden başla

Okuyayım dersen mektepte kışla

biçiminde öğüt ağırlıklı deyişleri olan Mahzunî'nin, (Seyit Gökçe) soyundan bazı kişiler Hacı Bektaş Tekkesiyle yakın ilişkide olmuş, Osmanlılar zamanında ailesine berat ve fermanlar verilerek ayrıcalıklar tanınan bu aileden Şeyh Şazeli, tekkedeki Kahveci Postu olarak bilinen 9. postun sahipliği mertebesine yükselmiştir. Mahzunî'nin Bektaşî postnişinlerinden bu şahsa:

Medet Mürvet deyiş geldim kapına

Nesl-i âl-i aba Şeyh Şazi Sultan (Kaya, 2009/4: 37)

biçiminde yakarışlarına rastlanmaktadır.

1871'de Şarkışla'nın Kılıççı köyünde doğan, Zileli Vâcî'ten (Kerem Ali Baba Tekkesi dervişlerinden Derviş Mahmut) erkân öğrenen, önceleri esas adı olan "Veli" mahlasıyla şiirler söylerken Bektaşî tarikatına girdikten sonra Hacıbektaş'ta mürşidi İsmail Hakkı Baba'nın mahlasını vermesi üzerine mahlas değiştirip "Agâhî" mahlası ile deyişler söyleyen Agâhî:

Agâhî'yem ikrar verdim Ali'ye

El ele el Hakk'ın kudret eliye

Pîrim Hünkâr Hacı Bektaş Veli'ye

O menzile varan cana kurbanız (Kaya, 2018: 73)

biçiminde Hacı Bektaş sevgisini canı gönülden dile getirenlerdendir.

Sivas'ın güçlü âşıklarından olup 1863'te Şarkışla'nın Saraç köyünde doğan, 1917'de köyünde vefat eden ve asıl adı Hıdır Hulusi olan “Haydarî”, mahlasını Hacıbektaş'ta piri Cemal Efendi'den almıştır. Bir deyişindeki:

Haydarî'yem gördüm al yeşil eli

Dostumun destinden içmişim dolu (Kaya, 2009/3: 152)

ifadesinden hareketle badeli âşıklardan olduğunu vurgulayan Haydarî:

Haydarî ilm okudum Ali'den

Mürşitim bilmişim kalu beladan

Dersin aldım Hacı Bektaş Veli'den

Kutb-ı devran oldu ol Cemalullah (Kaya, 2009/3: 150)

türünde deyişleriyle Hacı Bektaş sevgisini dile getirenlerdendir.

Hacıbektaş'ta sazını ve sözünü dinleyen Cemalettin Çelebi'den mahlas alan âşıklardan biri de Tokat'ın Artova ilçesi Beyazıt köyünden asıl adı Mehmet olan Demanî Baba'dır. Demanî:

Keremeti çoktur Kızıldeli'nin

Balım Sultan Hacı Bektaş Veli'nin

Her muhipte damgası var Ali'nin

Niyazımız kabul olsun hacılar

gibi Alevi Bektaşî felsefesini yansıtan deyişler söylemiştir.

Hacı Bektaş Dergâhında mahlas alan âşıklardan biri de:

Haydar Muhlisî'yim içtim bir dolu

Hüseyini sevenler sürdü bu yolu

Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli

Aslım Şemsi Sultan Kara Kesici (Aslanoğlu, 1961: 52-53)

biçiminde deyişleri olan, asıl adı Ali olup rüyasında dolu içerek badeli âşıklar kervanına katılan Muhlisî'ye mahlasını Hacı Bektaş Dergâhı postnişinlerinden Ahmet Cemalettin Efendi vermiştir.

Yıldızeli'nin Kırşak köyünden olup 20. yüzyılın başlarında yörenin önemli âşıkları arasında görülen Hulusi İpek, Hacıbektaş'a gidince o dönem postnişin olan Çelebi'nin: “Hulus-ı pek geldin mi” demesi üzerine asıl adı Abidin olan âşık kendisine “Hulusî” mahlasını alıp bu mahlasla:

Dilimde tesbihim kalbimde virdim
Beytullah üstünde nurunu gördüm
Hacı Bektaş dergâhına yol sürdüm
Hünkâr Hacı Bektaş Veli diyerek
[...]
Hulusî'nin sebakını yazan var
Müminleri bir katara düzen var
Bu dünyada amelini yazan var
Hünkâr Hacı Bektaş Veli diyerek (Kaya, 2009/3: 191-195)

biçiminde özgün deyişler söylemiştir.

1851-1914 yıllarında yaşayan, Hacı Bektaş dergâhından nasip ve mahlas alan Zileli âşıklardan Gulam Haydar'ın:

Doksan bin ere de mana yetiren
Zemheride yağal elma bitiren
Bir emriyle Akpınar'ı getiren
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin kendi (Yardımcı, 2004: 140)

deyişi de Hacı Bektaş Veli'nin kerametlerini sergileyen deyişlerden biridir.

3. Sonuç

Bu çalışmada Alevi ve Bektaşî şiir geleneği içerisinde önemli konularından bir tanesini Hacı Bektaş Veli sevgisinin oluşturduğu ve Hacı Bektaş Veli'nin himmetinden nasiplenmek isteyen bütün âşıkların temel konularından birisini teşkil ettiği ortaya konulmuştur.

Hacı Bektaş Veli, âşıkların şiirlerinde anlattıkları marifet serencamlarını ve tecrübelerinin aktarımında büyük bir maneviyat eridir ve kendisinden sonrakilere de mürşit-pir olmuştur. Âşıklar, şiirlerinde ikinci olarak hakikati aktarmışlar ve bu hakikatin aktarımında araç olarak başvurmuşlardır.

Âşıkların sadece Hacı Bektaş Veli değil, dergâhta önemli mevkilere gelmiş, postnişin olmuş saygın kişilerden de medet umdukları örneklerle gösterilmiştir.

Marifet seferini tamamlayan Âşık hem kendi hem de bu yolda yürüyen yol oğullarının hikâyesini dile getirip seslendirdiği için de toplumun bütün katmanlarında yaygınlaşıp dilden dile diyardan diyara ulaşmıştır.

Hakikat seyrinde bulunan erlerin hikâyesiyle de hem kendi ulaştıkları, ulaşmak istedikleri yeri hem de hakikat makamına ulaşan erlerin himmetini talepleri, şiirin konularından en önemlisini teşkil ederken yine bu sese kulak veren yol âşıklarının da dilinde ve gönlünde, şiirleri yer etmiştir.

Mahlas alma geleneğinin Alevi Bektaşî âşıklarınca ne denli önemli olduğu görülmüş, pirin ve mürşidin verdiği mahlas, âşığın yıllarca kullandığı mahlasını değiştirecek kadar önemli olduğu örnekleriyle gösterilmiştir.

Kaynaklar

- Aslanoğlu, İbrahim. (1961). *Divriği Şairleri*. İstanbul: Ekin Basımevi.
- . (1984). *Âşık Veli Hayatı-Kişiliği-Değişleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı MFAD Yayınları.
- . (1985). *Söz Mülkünün Sultanları*. İstanbul: Erman Yayınları.
- . (1995). *Kul Himmet Üstadım*. İstanbul: Can Yayınları.
- . (1997). *Kul Himmet*. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Âşık Hüdaî. (1996). *Sevginin Ozanı*. Ankara: Saypa Yayınları.
- Âşık Kul Semai Baba. (1991). *Divanı-Nefesleri*. İstanbul: Anadolu Matbaası.
- Atalay, Adil Ali. (1982). *Âşık Demanî Baba Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Can Yay.
- Babacanoğlu, M. Demirel. (1992). *Âşık Haydar Aslan - İnsan Hayranıyım*. Adana.
- Birdoğan, Nejat. (1991). *Şah İsmail Hatayi*. İstanbul: Can Yayınları.
- .(1992). *Hasan Dede Kasabası ve Hasan Dede*. Ankara. Dinç Ofset.
- Çelebi, Cemal. (2001). *Dergâh Bülbülü Ozan Deli Cemal'in Yaşamı, Şiirleri ve Değişleri*. İstanbul: Vira Matbaası.
- Çırakman, Hüseyin. (1992). *Çorumlu Halk Ozanları*. İstanbul. Alev Yayınları.
- Çırakman, Sönmez. (1999). *Ozanca Yaşamak, Halk Ozanı Hüseyin Çırakman, Yaşamı, Kişiliği ve Eserleri*. Ankara: Talmer Matbaacılık.
- Çıblak, Nilgün Coşkun ve Bülent Değer. (2017). *Yeniceli Âşık Sıdkî Baba ve Popülerlik Çerçevesinde Kültür Sanat Sempozyumu Bildirileri*. Mersin: Tuğba Ofset.
- Dağlı, Muhtar Yahya. (1943). *Tokatlı Gedaî*. İstanbul: Maarif Kitabevi.
- Dizdaroğlu, Hikmet. (1969). *Halk Şiirinde Türler*. Ankara. TDK Yayını.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1972). *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Milliyet Yay.

- Güzel, Abdurrahman. (2004). *Dini – Tasavvufi Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yay.
- İvgin, Hayrettin ve A. E. Bozyiğit. (2016). *Kalecikli Âşık Mir'atı*. Ankara: Arkadaş Yay.
- Kaya, Doğan. (2009). *Sivas Halk Şairleri I-V*. Sivas: Önder Matbaacılık.
- . (2018). *Şarkışlalı Âşık Ağâhî*. Kayseri: Orka Matbaacılık.
- Kızan, Ali ve Namık Kemal Doğanay. (2014). *Âşık Remzânî Yaşamı, Sanatı Şiirleri*. İstanbul: Hünkâr Yayınları.
- Koca, Turgut. (1990). *Bektaşî Nefesleri ve Şairleri*. İstanbul: Maarif Kütüphanesi.
- Koca, Şevki ve Dursun Gümüsoğlu. (2003). *Ahmed Edib Harabi Divanı, Yaşamı ve Tüm Şiirleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Kocatürk, Vasfi Mahir. (1968). *Tekke Şiiri Antolojisi*. Ankara: Edebiyat Yayınları.
- Koçak, Yunus. (1980). *Hilâlî Baba*. Ankara: Özbilgi Matbaası.
- . (1998). *Hasan Dede Hayatı ve Öğretisi*. Ankara: Pelin Ofset.
- Kurt, Necdet. (2016). *El Vurup Yaremi İncitme Tabip*. İzmir: Kanyılmaz Mat.
- Kutlu, Şemsettin. (1997). *Şâir Dertli C.I*. İstanbul: Tercüman Yay.
- Kutsi, Tahir (1995). *Âşık Hasan Dede*. İstanbul: Toket Yayınları.
- Nar, İsmail (1999). *Duygu Seli*. Ankara: TBMM Vakfı Ofset Tesisleri.
- Özdemir, Ahmet (2010). *İki Kapılı Handa Âşık Veysel*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Özmen, İsmail. (1994). *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, Cilt 1-5*. Ankara: Saypa Yay.
- . (2002). *Teslim Abdal Hayatı ve Şiirleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztelli, Cahit. (1969). *Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesimî*. Ankara: Töyko Mat.6
- Öztelli, Cahit. (1973). *Bektaşî Gülleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Pehlivanlı, Mehmet. (1992). *Gazi Âşık Hasan Dede*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Seyirci, Musa. (1992). *Abdal Musa Sultan*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sezgin, Abdülkadir.(1991). *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik*. İstanbul: Sezgin Neşriyat.
- Uluçay, Ömer. (1995). *Âşık Veysel, Araştırma-Tartışma-Alıntı*. Adana: Hakan Ofset.

- Ulusoy, A. Cemalettin. (2000). *Pîr Dergâhından Nefesler*. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.
- Vaktidolu, Adil Ali Atalay. (1997) *Erzurumlu Halk Ozanı Noksanî Baba*. İstanbul: Can Yayınları.
- . (2019). *Hatayî Şah Hatayî Anadolu Hatayileri Divanı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Yardımcı, Mehmet. (1989). *Zileli Âşık Talibî*. İstanbul: İnanç Yayınları.
- . (1993). *Halkbilim ve Edebiyat Yazıları*. Malatya: Açıksöz Yay.
- . (1998). *Malatya'da Âşıklık Geleneği ve Hekimhanlı Esirî'nin Sanatı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi. Elazığ.
- . (1983) *Yüzyıllar Boyu Zileli Halk Ozanları*. Ankara: Ayyıldız Mat.
- . (2017). *Esirî Baba, Hayatı Sanatı Değişleri*. İstanbul: Özgül Yay.
- . (2004). *16. Yüzyıldan Günümüze İz Bırakan Zileli Şairler*. İzmir: Kanyılmaz Mat.
- . (2006). *Âşık Aydın Ali (Ali Söyleyen), Hayatı, Sanatı, Şiirlerinden Örnekler*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Yardımcı, Mehmet ve Hayrettin İvgin. (1983). *Zileli Fedâî*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Yardımcı, Mehmet ve Hayrettin İvgin. (1988). *Zileli Âşık Zefil Necmi*. Ankara: Özen Matbaası
- Yardımcı, Mehmet ve Hayrettin İvgin (1996). *Zileli Âşık Ceyhunî ve Diğer Ceyhunîler*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Yardımcı, Mehmet ve Osman Kazancı (1993). *Hekimhan Folkloru ve Hekimhanlı Halk Şairleri*. Malatya: Açıksöz Yayınları.
- Yıldırım, Ali. (1997). *Başlangıcından Günümüze Alevi Bektaşî Değişleri, Cilt I-II*. Ankara: Uyum Yayınları.
- Zaman, Süleyman. (2009). *Yedi Ulu Ozan*. İstanbul: Can Yayınları.

